

Brněnská architektura podle typologických kritérií

Osnova přednášek

Sledování typologie je zaměřeno převážně na příklady z 19. a 20. století, tedy z doby, z níž pochází naprostá většina brněnské zástavby.

Rozdělení podle kategorií

1. Bydlení – nájemní a rodinné
2. Průmyslová výroba (industriální stavby)
3. Kult (sakrální stavby)
4. Reprezentace, administrativa, obchod, vzdělání, kultura atd. (veřejné stavby)

1. Bydlení

Nájemní dům (= ND)

Typická forma levného bydlení v „dlouhém 19. století“, ale ještě i v meziválečné době: pavlačové domy. S pavlačovými chodbami se setkáváme už u barokních paláců, kde mají komunikační význam. „Minimalistická“ dispozice a malé nároky na hygienu: kuchyňka a obytná místnost, bez koupelny, společná toaleta přístupná po pavlačích. Využíváno zvláště pro dělnické bydlení. Vzhledem k dlouhé pracovní době dělnické byty v pavlačových domech sloužily hlavně k přenocování, ovšem jinak tomu bylo u matek s malými dětmi.

<https://www.gotobrnno.cz/misto/pavlacove-domy/>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c367-pavlacovy-dum-s-malymi-byty>

I pavlačové domy však mohou působit romanticky – nejznámějším příkladem jsou bohužel už neexistující Malé Benátky u svrateckého mlýnského náhonu na Dornychu (předměstská obec připojená k Brnu r. 1850).

<https://mojebrno.jecool.net/inka--brno-dalsi-zajimavosti-svratecky-nahon.html>

Vyšší standard bydlení přinášejí nové čtvrti budované na konci 19. stol., zejména v 80. a 90. letech: mezi Žerotínovým nám. a Konečného nám., či čtvrt' Hráze na místě Hutterova rybníka vysušeného r. 1782 – pův. klasicistní zástavba nahrazena sítí ulic od 80. let 19. stol. (nám. 28. října, třída kpt. Jaroše aj.). Další příklady luxusní zástavby: okružní třída, asanační architektura v centru. Tento standard bydlení pro vyšší společenské vrstvy co do velikosti bytů, výšky stropů (3,5 m i více) aj. už nikdy nebyl překonán. Odráží mnohem vyšší míru společenské stratifikace, než jaká byla v době 1. republiky a než nastala doba proklamované sociální nivelizace po r. 1948. Zvláště v centru města je bydlení kombinováno s dalšími funkcemi (obchody v přízemí atd.).

Příklady: 1) nájemní domy postavené podle návrhů Germana Wanderleye. Architekt Germano Wanderley: nar. 1845 v Brazílii, studoval v Hamburku, Siegenu a Berlíně, krátce učil v Šlesvicku, odkud byl 1875 povolán do Brna, aby zde učil na státní průmyslové škole (jeho nejznámějším žákem byl Adolf Loos), zemř. 1904 v Brně. ND stavitele Johanna Zoufala, Veverí 29, 1884, podle Pavla Zatloukala vůbec nejvýznamnější dílo svého autora, raný příklad stylového eklekticismu (ač nyní chybí atika), dům je srovnatelný s o málo starším městským divadlem od Fellnera a Helmera; bohatě zdobený v podobném stylu je i nájemní dům Jana Bareše od arch. Augusta Prokopa na Marešově 12 z r. 1886.

<https://pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-johanna-zoufala-18271366>

<https://www.pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-jana-barese-18896059>

Nájemních domů Johanna Zoufala je však více, další stojí na Jaselské 6, dat. r. 1895, patrně rovněž dílo G. Wanderleye, bizarní a záměrně porušující pravidla architektonické kompozice, ještě jiný, velmi reprezentativní, z let 1888-89 na Rooseveltově 20. Wanderley navrhl i faru u kostela sv. Jakuba, Rašínova 3, 1900-02, což byl typologicky podobný úkol jako nájemní dům. Interpretováno jako příklad severoněmecké novogotiky – s odkazem na původ arch. Wanderleye –, bylo však zjištěno, že při zadání stavby městská rada požadovala, aby se styl přizpůsobil gotickému kostelu sv. Jakuba.

https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?d-3225783-s=3&id=73376&d-3225783-o=2&d-3225783-p=1

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=294

<https://www.pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-johanna-zoufala-18404111>

<https://www.martinkoplik.cz/l/fara-u-svateho-jakuba/>

2) Uliční portály stavitele Františka Aloise Dvořáka. Na konci 19. století bývalo zvykem, že stavitelé realizovali ve své režii celé části domovních bloků, které pak prodali, nebo pronajali. Bývají podepsáni také pod architektonickými návrhy, byť ty mohli vypracovat dnes už asi nezjistitelní mladí architekti, kteří pro ně „inkognito“ pracovali. Dvořák vystavěl celou lichou stranu ul. Antonína Slavíka s přepychovými domy v novobaročném stylu a po r. 1900 dva unikátní uliční portály: na tř. kpt. Jaroše 37a – 39a a u vyústění Schodové do ul. Drobného. Mezi tř. kpt. Jaroše a Lidickou stavitel Dvořák zamýšlel vystavět vlastní ulici už od r. 1894, nepodařilo se mu však získat parcely v zadní části Kellera paláce na Lidické, a proto ulice zůstala torzem, portál nikam neústí. Neobvyklé řešení, inspirované imperiálním Římem, pro něž Zatloukal uvádí jako analogii portál Sicilian Avenue v londýnské čtvrti Bloomsbury (arch. Robert Worley), ovšem mladší – navržen až r. 1906 a dokončen r. 1910.

<https://www.bam.brno.cz/objekt/detail?id=850>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/detail?id=852>

<https://www.martinkoplik.cz/l/dva-domy-frantiska-aloise-dvoraka-na-tride-kapitana-jarose-a-na-schodove/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Sicilian_Avenue

3) Počátky secese v Brně

První secesní stavbou v Brně byl rodinný dům od arch. Aloise Ludwiga z let 1895-96 (viz níže), v centru byl téměř ve stejné době (1895-97) na adrese Koblížná 23 vystavěn dům Penzijní pokladny spolku průmyslových úředníků, návrh Ludwig Baumann: eklecticismus (klasicistní palácové schéma) s dekorativními prvky secese. Totéž platí pro čtyřpatrový nájemní dům Adolfa, Bernharda a Maxe Kohnových (majitelé cihelny a stavební firmy) na Starobrněnské 7 z let 1898-99, návrh Max Kohn, v domě bylo 18 bytů a celkem 74 pokojů. Secesi začal prosazovat stavitel František (Franz) Pavlů (Pawlu), nar. 1854 v Bořitově, † 1922 v Brně, syn tesařského mistra, který se stal snad nejpłodnějším brněnským stavelem, svou firmu budoval od 70. let, ale vrcholu dosáhl v době kolem r. 1900. Zřejmě zaměstnával více mladých „inkognito“ projektantů. Pavlů měl svůj stavební dvůr a cihelnu v místech Konečného náměstí, v průběhu let 1900-15 toto náměstí obestavěl domy v různých stylových polohách mezi secesí a novobarokem, jejichž velkorysé měřítko bylo snad inspirováno Budapeští. Kupodivu stylově nejprogresivnější je nejstarší z těchto domů, Konečného nám. 1, 2, 3 (Tivoli) z let 1900-02. Jeho ND na Veverí 14, zřejmě z r. 1903, má patrně nejradikálnější secesní průčelí v Brně.

<https://pamatkovykatalog.cz/dum-penzijni-pokladny-spolku-prumyslovych-uredniku-v-brne-15297596>

<https://pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-adolfa-bernhard-a-maxe-kohnovych-18493593>

<https://www.pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-frantiska-pawlu-1259483>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/detail?id=858>

4) Wagneriáni

Žáci slavného vídeňského architekta Otto Wagnera z Akademie výtvarných umění ve Vídni:

Hubert Gessner, autor návrhu Okresní nemocenské pokladny, M. Horákové 24, 26, 1903-04, u níž převažuje obytná funkce. Vyznačuje se jednoduchostí a účelností, komentář v časopisu *Der Architekt*: „To je ten styl účelnosti – taková stavba vyhlíží bez vši ozdornosti velmi ozdorně.“ Anglikanizující styl, u nějž moderní životní postoj vyjadřuje „demokratická cihla“ v kontrastu s palácovým vzhledem luxusních nájemních a reprezentativních budov.

Provádějící stavitel Josef Müller postavil o 1-2 roky později poblíž na téže ulici podobné nájemní domy č. 12, 14, 16, u nichž vyšel z Gessnerova řešení, ale bez jeho radikality.

Ludwig Bauer, ND Stephana Haupta von Buchenrode, Masarykova 7, 1906

Jan Mráček, ND stavitele Karla Čupra, na nároží u naší katedry, Antonínská 2, 1906-07

<https://www.pamatkovykatalog.cz/okresni-nemocenska-pokladna-18401338>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/detail?id=884>

<https://www.pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-stephana-haupta-von-buchenrode-18339959>

<https://pamatkovykatalog.cz/najemni-dum-karla-cupra-13450020>

5) Od pozdní secese ke kubismu

Dušan Jurkovič, ND skláře Benedikta Škardy, Dvořákova 10, 1908-09, inspirovaný domem Wagnerova žáka arch. J. M. Olbricha v Opavě, který tam vystavěl pro svého bratra (zbořen)

Spolupráce českého architekta Vladimíra Fischera a německého stavitele Fritze Schmeera: v době kolem r. 1910 realizovali desítky nájemních domů ve čtyřech lokalitách, nejhonosnější z nich jsou domy v bloku Smetanova, Botanická, Cihlářská, a zvláště rohový tzv. Švédský dům, Smetanova 41, z let 1909-1910, v jehož zvýšeném přízemí měl Schmeer svůj čtrnáctipokojový byt se salonem. Dům je pojmenován podle barevného sgrafita Poslední švédský útok na Brno 15. srpna 1645 od Jana Köhlera na jeho fasádě.

Pražský architekt Josef Gočár navrhl Jarůškův dům v Králově Poli, Palackého 65, 1909-10, ve stylu moderny, typické je přibližování se designu: členění arkýře připomíná dvířka sekretáře ze salonu dr. Julia Grégra; bohužel se nedochovalo obložení z černého opaxitu a proběhla necitlivá výměna oken.

Gočár je spojen s architekturou českého kubismu, ale Jarůškův dům pochází ještě z jeho předkubistické fáze. Jedinou realizací první fáze kubismu (před I. světovou válkou) je v Brně ND Marie Uherkové, který pro svou manželku navrhl a realizoval stavitel František Uherka na Pellicově 11 v letech 1913-14.

<https://www.martinkoplik.cz/l/najemni-dum-benedikta-skardy/>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/detail?id=911>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/detail?id=882>

<https://www.pamatkovykatolog.cz/najemni-dum-marie-uherkove-19094529>

6) Meziválečná architektura

Až do poloviny 20. let převládal redukovaný rondokubismus, např. u vlivného arch. Jindřicha Kumpošta: jeho ND na Nerudově 8 a 10, postavené 1921-22 pro Úrazovou pojišťovnu dělnickou pro Moravu a Slezsko (poblíž stojí jeho Okresní nemocenská pokladna). Těž architekt navrhl malobytové domy družstev Stavog a Blahobyt, 220 bytů, funkcionalistický soubor sídlištního typu, 4 čtyřpatrové bloky s rovnou střechou a pásovými okny a lodžii, 1927-32, Kounicova 89-93, Pod kaštany 26-30, snad první předzvěst sídlištní zástavby v Brně.

Z typologického hlediska je unikátní přenos vídeňského „superbloku“ do Brna, k němuž došlo r. 1932 na adrese Merhautova 13 zásluhou družstva Freundschaft, návrh Heinrich Blum a Zikmund Kerekes (renovace 2017).

K velkému boomu výstavby pozdně funkcionalistických nájemních domů došlo ve 2. pol. 30. let a podíleli se na ni – i jako projektanti – stavitelé Václav Dvořák, Alois a Vilém Kuba, Otto Eisler a další. Velký soubor těchto domů se nachází mezi Lidickou, Kounicovou, Kotleářskou a Dřevařskou ul. Jeden z pozoruhodných domů z této éry s dobře zachovaným bytem stojí poblíž naší katedry na ul. Mezířka 3 (arch. Vítězslav Korn, 1937-38).

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c262-najemni-domy-urazove-pojistovny-delnicke-pro-moravu-a-slezsko>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c294-najemni-domy-druzstev-stavog-a-blahobyt>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c306-najemni-dum>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c242-najemni-domy>

<https://www.archiweb.cz/b/najemni-dum-anny-siebenschleinove>

Sídlištnímu bydlení, směrodatnému pro další vývoj, je věnována prezentace č. 5.

Rodinný dům (= RD)

Sociální stratifikace: od chudých obydlí, provizorních staveb v dělnických koloniích, až k vile Tugendhat, v době výstavby v brněnském tisku kritizované pro přílišný luxus. První brněnské vily byly letními předměstskými domy, v římské typologii spadajícími do kategorie „villa suburbana“. První vilová kolonie byla vystavěna Josefem Arnoldem v letech 1860-62 ve svahu nad Lužánkami (mezi ul. Drobného a Černopolní); obnovená vlastní vila J. Arnolda je r. 2024 zpřístupněna veřejnosti. Další předměstské vily byly situovány u vodních toků: u Svratky v Pisárkách a Jundrově, u Svitavy v Obřanech atd. První secesní RD byl vystavěn v l. 1895-96 pro Annu a Josefa Ludwigovy podle návrhu jejich syna Aloise Ludwiga, tehdy ještě studenta O. Wagnera z vídeňské Akademie. Za „první moderní dům v Rakousku“ byla považována Reissigova vila, Hlinky 148, z l. 1901-1902, u níž byl uplatněn britský typ halového domu, navíc s vějířovitou dispozicí, podobnou řešením F. L. Wrighta. Pro advokáta Karla Reissiga tuto vilu navrhl jiný Wagnerův žák – tehdy již čerstvý absolvent Akademie Leopold Bauer. Popularita vilové architektury u veřejnosti se odráží m.j. v knižní edici a webu Slavných vil, a také ve zpřístupnění tzv. brněnského vilového kvarteta v průběhu let 1994-2016 (viz prezentaci č. 2), tj. vily Tugendhat, Jurkovičovy, Stiassny a Löw-Beerovy. Nyní to bude již vilové kvinteto. Po r. 1948 bylo individuální bydlení spíše potlačováno, přesto lze uvést některé zajímavé příklady, např. z konce 60. let od arch. Ivana Rullera. K novému rozvoji tohoto typu architektury došlo po r. 1989, z Brna lze připomenout oceňované stavby architektů Petra Pelčáka, Tomáše Rusína a Ivana Wahly či Zdeňka Fránka.

www.tugendhat.eu/vila-online/badatel/clanky/genius-loci-svahu-nad-luzaneckym-parkem/

<https://www.slavnevily.cz/vily/brno/vila-anny-a-josefa-ludwigovych>

<https://www.slavnevily.cz/vily/brno/reissigova-vila>

<https://www.slavnevily.cz/vily/brno/rodinny-dum-2>

<https://www.pelcak.cz/projekty/rodinny-dum-pod-palackeho-vrchem-brno/>

<https://www.archiweb.cz/b/rodinny-dum-malikovi>

<https://www.archiweb.cz/b/rodinny-dum-na-cervenem-kopci>

2. Průmyslová výroba (industriální stavby)

Průmyslové Brno se proslavilo výrobou různých strojů, ale zejména jako „rakouský Manchester“, tedy jako významné centrum výroby látek, zvláště vlněných, konkurujících dokonce těm anglickým. Nejstarší manufaktura na jemná sukna byla Köffillerova na Lidické ul., v místech hotelu Passage. Začala fungovat r. 1763, když sem byla přesunuta z Kladrub nad Labem. Od r. 1767 ji vedl Johann Leopold Köffiller; než ji r. 1781 převzal do osobního vlastnictví, měla statut státní manufaktury. Poblíž továrny nechal vystavět první dělnickou kolonii v Brně na nynější ul. Mezírka, již tvořilo 44 přízemních domků ve dvou řadách. Z dalších firem lze připomenout textilní Offermannovu továrnu, založenou r. 1787, na jejímž místě stojí obchodní dům Tesco, sousední strojírenskou Vaňkovku, po rekonverzi zčásti zachovanou, již r. 1864 založil Friedrich Wannick, slévárnu bratří Uxové (či Uxa) na ul. Plotní v Komárově, stále fungující od r. 1886, Královopolskou strojírnou (od 1889, také zčásti funkční), Zbrojovku (od 1918, nyní probíhá přestavba na čtvrť Nová zbrojovka) a jiné.

<https://www.gotobrna.cz/fenomen-brno/brnenske-tovarny/>

Jen relativně málo – vesměs už bývalých – průmyslových staveb je památkově chráněných. Mezi takové patří: klasicistní administrativní budova Soxhletovy přádelny na Cejlu 68, historicistní strojírna a slévárna Vaňkovka, v témže stylu realizované první a druhá brněnská elektrárna na Vlhké 5 a Plynárenské 30, stejně jako Ústřední městská jatka na ul. Porážka, dále pak funkční slévárna bratří Uxové v Komárově či historický objekt pivovaru Starobrna. Bohužel v Brně stále převládá trend bourání bývalých průmyslových staveb, namísto jejich obnovy spojené s rekonverzí (což v civilizovaných zemích bývá běžné).

<https://www.pamatkovykatalog.cz/administrativni-budova-pradelny-h-f-e-soxhlet-18940565>

<https://www.pamatkovykatalog.cz/areal-byvale-slevarny-a-strojirny-vankovka-766318>

<https://www.pamatkovykatalog.cz/areal-ustrednich-mestskych-jatek-2171438>

<https://www.gotobrna.cz/misto/technicke-pamatky-prvni-brnenska-elektrarna/>

<https://pamatkovykatalog.cz/slevarna-bratri-uxove-941624>

<https://www.fa.vutbr.cz/home/zemankova/pivovary/04.htm>

Výběr z dokumentace brněnských textilních továren obsahuje databáze FA VUT v Brně, jež ovšem od svého vzniku v r. 2004 nebyla aktualizována, takže např. zde uvedený podnik Vlněna – Přízová byl před několika lety téměř úplně zbořen a nahrazen prosklenými novostavbami. Podobně má být „ukončena“ také historie největšího areálu textilních podniků Mosilana – Vlhká; doufejme, že aspoň některé z desítek objektů se podaří zachovat. Podnik Mosilana – Obrány u mostu přes Svitavu se nyní uvádí spíše pod původním názvem Esslerova přádelna. Jména architektů u těchto staveb většinou nebývají uváděna, nebo jsou předmětem spekulací, nicméně u zčásti stále ještě funkční továrny na výrobu plsti Mitop – Zábrdovice je doloženo, že její rozhodující přestavbu v l. 1911-13 projektoval Philipp J. Manz ze Stuttgartu.

<https://www.fa.vutbr.cz/home/zemankova/textil/07.htm>

3. Kult (sakrální stavby)

K sakrálním stavbám středověku a raného novověku viz prezentace č. 3 a 6. Od 19. stol. ke stavbám římskokatolické církve přibýly další pro evangelické církve, Církev československou (husitskou), pravoslavní, ale také pro židovské náboženství, judaismus. Zvláště pozoruhodné stavby 19. a 20. stol. jsou zastoupeny v prezentacích č. 4, 6 a 7, proto nyní jen dílčí doplnění.

1) Židovské synagogy

Zachovaná a funkční je synagoga Agudas Achim (Svazek bratří) na ul. Skořepka 13. Byť byla v l. 1934-36 postavena pro ortodoxní věřící, Otto Eisler ji navrhl v puristickém či funkcionalistickém stylu. Další samostatné modlitebny se v Brně nedochovaly, byly to: Velká synagoga na ul. Spálená z l. 1853-55 v tzv. maurském stylu a novorománská Nová synagoga z l. 1905-06 (arch. Max Fleischer) na ul. Ponávka v sousedství Úrazové nemocnice; byly zbořeny r. 1939 a v l. 1985-86. Dochovanou (a nedávno obnovenou) kultovní stavbou je obřadní síň židovského hřbitova v Židenicích, již r. 1900 postavil Josef Nebehosteny.

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c117-synagoga>

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=1000

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=230

<https://pamatkovykatalog.cz/obradni-sin-18782055>

2) Stylové variety sakrální architektury

Ač purismus či funkcionalismus pronikl do konceptu sakrálních staveb všech výše uvedených denominací (prezentace č. 7), ani ve 30. letech 20. stol. neměl v této sféře monopol, jak dokládají tři téměř současné stavby z Židenic: z nich je funkcionalistická pouze evangelická modlitebna od arch. Miloslava Tejce, zatímco římskokatolický kostel sv. Cyrila a Metoděje (arch. Klaudius Madlmayer) a chrám Spasitele Církve československé (arch. Stanislav Kučera) více odpovídají tradičnímu pojetí s důrazem na monumentalitu, ač tu nechybějí inovace.

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=692

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=99

<https://pamatkovykatalog.cz/kostel-spasitele-ceskoslovenske-cirkve-husitske-14910733>

3) Sakrální stavby po r. 1989

Po více než 40 letech vynucovaného ateismu bylo konečně možné realizovat sakrální stavby, např. kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů při klášteře salesiánů v Žabovřeskách (1994-95, arch. Josef Opatřil) či kostel bl. Marie Restituty na Lesné (2017-20, Marek Jan Štěpán).

https://www.gotobrna.cz/wp-content/uploads/2023/05/chramy_brozura-2023-CZ_web.pdf

<http://www.atelier-stepan.cz/#project-38-sec>

4. Reprezentace, administrativa, obchod, vzdělání, kultura atd. (veřejné stavby)

Tyto stavby jsou koncentrovány na okružní třídě (prezentace č. 4), ale i na dalších urbanisticky prominentních místech. Opět bude věnována pozornost jen 19.-21. století.

1) Reprezentace a administrativa

Pomineme-li v prezentaci připomenutý Zemský dům II, nyní Ústavní soud na Joštově, pak je třeba připomenout Zemský dům III na Žerotínově náměstí 3 (1904-09, arch. Ferdinand Hrach, stav. Jan Utíkal) a IV na Kounicově 1 (1924, arch. Karel Náhůnek); obě spojené budovy nyní využívá Krajský úřad Jihomoravského kraje. Původní Zemský dům (tedy I) na Dominikánském nám. 1 je po adaptaci arch. Josefa Poláška od r. 1935 využíván jako Nová radnice. Radnice mají také jednotlivé městské části, jichž je celkem 29; vzhledem k tomu, že do r. 1990 bylo Brno rozčleněno pouze na 5 obvodů, v 90. letech i po r. 2000 byla pod názvem úřady městských částí postavena řada nových radnic, m. j. postmodernistická v Žabovřeskách (1995, arch. Radko Květ) nebo neofunkcionalistická v Komíně (2001-02, arch. Petr Hruša a Petr Pelčák). Radniční budovy byly získávány také přestavbami, např. v Králově Poli adaptací Městské spořitelny od arch. Jindřicha Kumpošta z l. 1923-25 na nároží Palackého a Husitské.

Spektrum administrativních staveb je velmi široké: od soudních budov přes nejrůznější úřady, finanční ústavy, až třeba po zemské vojenské velitelství – jedinečnou stavbu ze 30. let, tzv. rohlík, od arch. Bohuslava Fuchse.

<https://www.pamatkovykatalog.cz/zemsky-dum-ii-13497486> (uvádíme jako III)

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c277-zemsky-dum-iii> (uvádíme jako IV)

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c124-adaptace-nove-radnice>

<https://www.kvetarch.cz/gallery98/>

<https://www.archiweb.cz/b/radnice-mestske-casti-komin>

<https://kralovopole.brno.cz/budova-umc-brno-kralovo-pole/d-104895>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c264-zemske-vojenske-velitelstvi?filter=type>

2) Obchod

Nejstarší brněnský obchodní dům velkoměstského typu byl postaven v l. 1914-15 pro manžele Plačkovy na Masarykově 28. Z meziválečné doby je dominantní stavbou obchodní dům firmy Baťa od arch. Vladimíra Karfíka, původně nazývaný Dům služby, na nároží Koblížné a Jánkové ul., jenž vinou nepevného podloží nezískal plánovanou výšku mrakodrapu. Dále je třeba připomenout obchodní dům Brouk a Babka na České 4 od arch. Miroslava Kopřivy a řadu unikátně dochovaných funkcionalistických portálů a výkladních skříní. Hned po II. světové válce postavil architekt židovského původu Norbert Troller (po svém návratu z Osvětimi) r. 1946 obchodní dům Vichr na Koblížné 19 a v dalších deceniích spektrum těchto staveb rozšiřují samoobsluhy, nákupní centra, centra občanské vybavenosti atd.

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=787

<https://www.bam.brno.cz/objekt?filter=type#anchor-15>

3) Školy

Reprezentativní školní budovy našly své místo na Okružní třídě, např. německé gymnázium od arch. Siccardsburga a van der Nülla na Komenského nám. a další školy na Husově, staly se dominantami ulic a náměstí. Tak pro Slovanské nám. v Králově Poli navrhl arch. Antonín Blažek českou obecnou a měšťanskou školu v modernistickém i klasicizujícím pojetí a s bohatou výzdobou, vystavěnou v l. 1912-14; na protější straně náměstí ji ve 20. letech doplnilo gymnázium. V meziválečném období se pavilonové školní budovy s volným půdorysem staly „vizitkou“ moderního českého Brna, respektive městské správy; mezi jejich autory jsou zastoupeni Bohuslav Fuchs, Josef Polášek, Mojmír Kyselka st. a další funkcionalisté. Součástí škol bývaly také internáty, od Fuchse např. Vesna na Lipové 18 (s J. Poláškem) a Masarykův studentský domov na Cihlářské 21. Kolem r. 1960 se Jaroslav Ledvina a další architekti vrátili k pavilonovému konceptu. Školní budovou je od počátku naše katedra na Janáčkově nám. 2a, postavená r. 1931 podle návrhu Heinricha Bluma jako Masarykova německá lidová škola.

<https://www.pamatkovykatalog.cz/zakladni-skola-14767825>

<https://www.bam.brno.cz/objekt?filter=type#anchor-18>

<https://www.bam.brno.cz/objekt/c275-deutsche-masaryk-volkschule?filter=type>

4) Divadla

Mezi stavbami kulturního určení dominují svým významem i nákladností divadelní budovy. Proto ponecháme stranou muzea, výstavní či koncertní budovy, Besední dům, Německý dům a jiné „kulturní stánky“ a zaměříme se pouze na ně. Za nejstarší divadelní budovu ve střední Evropě bývá považována Reduta na Zelném trhu, s divadelním provozem od r. 1736. Reduta však měla více funkcí, a jako divadlo nesloužila kontinuálně, nejdelší přestávka nastala po požáru r. 1870 a přestavbě na tržnici o 21 let později, divadelní provoz byl obnoven r. 1919; kvůli havarijnímu stavu byla uzavřena r. 1993 a otevřena po rekonstrukci podle návrhu ateliéru D.R.N.H. r. 2005. Databáze divadel eviduje na území Brna celkem 43 staveb, v nichž se někdy provozovalo, včetně víceúčelových a už nefunkčních budov; nechybějí ani nerealizované návrhy. Nejrozsáhlejšími budovami jsou Mahenovo divadlo, původně Německé městské, z l. 1881-82, dílo vídeňských specialistů Hermanna Helmera a Ferdinanda Fellnera ml., první plně elektricky osvětlené divadlo v Evropě (za účasti asistenta T. A. Edisona Francise Jehla), jakož i první eklekticistní stavba v Brně s neorenesančním exteriérem a neobarokním interiérem, a dále Janáčkovo divadlo z l. 1960-65. K jeho návrhu vedla dlouhá cesta, na jejímž počátku stála už r. 1910 soutěž na projekt nového Národního divadla. Pod projektem jsou podepsáni Jan Víšek a další tři hlavní architekti, Ivan Ruller a další tři interiérovní architekti. Stylově vyznívá jako redukovaný klasicismus s ozvuky elegantního tzv. bruselského stylu ve vstupní části interiéru. Nejnovější stavbou daného typu je Divadlo na Orlí z l. 2010-12, muzikálová a operní scéna JAMU, bohužel naprosto nekontextuální ke svému okolí.

<https://www.earch.cz/architektura/clanek/rekonstrukce-divadla-reduta-v-brne>

https://www.theatre-architecture.eu/cs/db.html?filter%5Blabel%5D=&filter%5Bcity%5D=Brno&filter%5Bstate_id%5D=0&filter%5Bon_db%5D=1&filter%5Bon_map%5D=1&searchMode=&searchResult=&page=1#att

<https://ndbrno-onlinearchiv.cz/o-divadle/online-archiv/budovy-ndb>

Poznámka k této osnově

Jedná se o pouhou kostru výkladu, jež však přinejmenším může napomoci k orientaci ve sledované problematice. Z praktických důvodů jsou využívány odkazy na webové zdroje, byť při přípravě byla zohledněna také odborná literatura reflektující jak typologická, tak topologická kritéria: Jan Sedlák (ed.), *Slavné brněnské vily*, Praha 2006; Karel Sklenář, *Industriální Brněnsko*, Brno 2021; František Zřídka Veselý, *Brněnské radnice*, Brno 2005; a další.